

А КНИГА ЗАЛИШИТЬСЯ...

(пам'яті Євгена Васильєва, який дуже любив
сучасну драму і сучасний театр)

Олена Бондарєва,

доктор філологічних наук, професор,

головний науковий співробітник

Інституту філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

Важко, неймовірно важко зібратися з думками й увійти в слово, аби почати писати про Євгена Васильєва як про небесного співрозмовника. Перед очима – дружнє і професійне спілкування, спільні опонування дисертацій, блискучі виступи Євгена Михайловича на наукових конференціях і театральних заходах. У колекції важливих і актуальних для моїх досліджень книжок – розкішна монографія «Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації» (Луцьк: Твердиня, 2017). Три роки тому мала честь опонувати на блискучому докторському захисті пана Євгена в Інституті літератури Національної академії наук України – саме за цією монографією він захищався і вразив і спеціалізовану вчену раду, й опонентів, і всіх присутніх ерудицією, знанням іноземних мов, відточеним теоретичним розумом, бажанням сказати якомога більше про сучасну драматургію. І ця книга залишиться з нами, тому що її можна читати не один раз і щоразу знаходити в ній нові наукові й культурологічні відкриття.

Євген Васильєв усвідомлював, що сучасним драматургічним творам не часто вдається знайти свого дослідника, що суттєвою функціональною проблемою драматургії останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ століть є відсутність кваліфікованого рецептивного поля, абсолютна несформованість, «конвергенції тексту і читача», як любить говорити наша колега з Чернівців Ольга Червінська. За таких умов і обставин значно утруднюються питання систематизації, контекстуальних зв'язків, інтрепретативних можливостей, діалогу/полілогу текстів у межах сучасної драматургії, неупередженого аналізу драматургічних здобутків і прорахунків.

Євген Васильєв писав сучасну й актуальну драмознавчу розвідку, тож сконцентрувався на жанровій динаміці сучасної драматургії майже сорока країн світу. Направду, це розумнезбагненний обсяг емпіричного матеріалу, який у кожній національній традиції звучить по-своєму: щоб теоретизувати й концептуалізувати цей неосяжний драматургічний масив, досліднику знадобилося майже два десятиліття, тож цю книгу можна вважати справою його життя – яскравого й такого короткого, адже він не зустрів і вже не зустріне свої 50...

Ім'я Євгена Васильєва як талановитого теоретика літератури нам було добре відоме й раніше, бо він – один із співавторів університетського підручника «Теорія літератури», за яким навчаються кілька поколінь українських студентів. Проте його книга приємно вразила мірою авторської ерудованості й компетентністю у сучасних світових драматургічних тенденціях, обсягом опрацьованого матеріалу та манерою його викладу, намаганням автора не оминати жодної розвідки, присвяченої сучасній драматургії.

Одразу наголосивши на необхідності відновити «мультимедійну єдність драматичного тексту» (М. Пфістер), порушену традиційним інституціоналізованим розподілом на літературознавчі й театрознавчі дослідження, Євген Михайлович написав дуже фахову й цікаву монографію, в якій врахував кардинальну переорієнтацію драматургічних жанрів на сучасні естетичні формати, радикальне оновлення жанрової системи драматургії, зміну функціонального навантаження її структурних елементів, її іманентний зв'язок із театральною практикою: отже, своєю читацькою аудиторією автор бачив не лише літературознавців, до того ж, він сам був блискучим актором, талановитим режисером, прискіпливим театральним критиком.

Ця книга прояснює, чому вже давно у літературознавстві частково атрофовані традиційні категорії аналізу драми. Репрезентативний матеріал, опрацьований у її корпусі, доводить методологічну кризу статичної Аристотелевої жанрологічної класифікації з традиційним розмежуванням трагедії, комедії і драми. Некласична й постнекласична епохи вимагали нових жанрів і нелінійного теоретичного мислення для їхнього аналізу й інтерпретації, проте драмознавство у більшості випадків інерційно лишалося у координатах античної поезики. Свого часу ще Сергій Аверинцев довів, що за доби Аристотеля сформувалася ідея допевного жанрового герметизму, тому жанри сприймалися як законсервовані й незмінні. Домінування саме драматургічних жанрів у грецькій античній культурі сприяло їхньому найгрунтовнішому описанню в Арис-

тотелевій «Поетиці», і вся подальша традиція драмознавства не сміла заперечувати цей нормативний текст. Певну обмеженість «статичної» теорії жанрів і концепції жанрових форм відчула вже драматургія Нового часу. Межа XIX–XX століть узагалі явила супердинамічні процеси жанрових креацій, спричинила розквіт чисельних гібридних і комплікативних драматургічних форм, частина з яких згодом набула статусу нових нормативів для XX і XXI століть.

Про неможливість оформлення жанрової системи лише з «чистих» жанрів у межах будь-якого літературного роду писала також Нонна Копистянська, яку Євген Васильєв рясно цитує у своїй монографії: вона наголошувала, що дослідники мають аналізувати жанри в розвитку й динаміці, а також у постійній взаємодії, звертала увагу на те, що стереотипними теоретичними матрицями, актуальними для аналізу форм одного літературного періоду, не варто оперувати, вивчаючи інший період. Євген Васильєв до неї дослухався і врахував, що у некласичному й постнекласичному дискурсах оформилися нові системи драматургічних жанрів, які треба виокремити й описати. «У рецензії на цю книгу, надрукованій у фаховому виданні «Синопис: текст, контекст, медіа», Роман Козлов також звернув увагу, що Євген Васильєв вивчає болучий розрив сучасності з традиційним драматургічним каноном, затиснутим у лещата «трагедія-комедія-драма», щоправда, інколи Євген Михайлович намагався переконати нас і себе в тому, що в сучасній драматургії структурний тип чистого жанру (трагедія, драма, комедія) все ж таки презентовано досить широко, хоча його аналіз драматургічних текстів демонструє полемічність цієї тези.

Літературознавчу розмову було зосереджено довкола сучасних драматургічних жанрів: дослідник реалізував спробу впровадження й закріплення нової літературознавчої/драмознавчої термінології, продемонстрував неабияку вправність аналізу, що дало йому змогу виокремлювати структурні тотожності в гетерогенному емпіричному матеріалі.

Автор усвідомлював небезпеку розчинення в безмежному плато різнопланових текстів п'єс, тож свідомо зупинився переважно на репрезентативних творах різних національних драматургічних традицій кінця XX – початку XXI століть, приділивши належну увагу й сучасній українській драматургії, яку прагне ввести у відповідний світовий контекст. Безумовно, глибокому розумінню драматургічного матеріалу сприяли довготривалий досвід автора як актора, режисера й театрального критика, а також двадцятирічний період осмислення матеріалу, на чому Євген Михайлович наголосив на сторінці 11 своєї книги.

П'ять розділів монографії послідовно розкрили загальні особливості жанрової системи сучасної драматургії, їхню літературознавчу рефлексію та авторські жанротворчі інтенції, структурні, композиційні, родо-видові й текстуральні ознаки сучасної драматургії, форми трансформаційної взаємодії її жанрів (еволюція, конверсія, конвергенція, дифузія), модифікації архаїчних жанрів у новітній драматургії, а також характеристики й параметри сучасної «драматургії обробок».

Власну дослідницьку класифікацію Євген Васильєв презентував трьома рівнями жанрових груп, які, на його глибоке переконання, є цілісною типологією і визначають жанрову систему драматургії на межі ХХ-ХХІ ст.:

1. Жанрові трансформації: сучасні форми як традиційних чистих жанрів (трагедія, комедія, драма), так і поширених у драматургії минулого жанрів-гібридів (трагікомедія, трагіфарс);

2. Жанрові модифікації: видозміни архаїчних жанрів драматургії, відроджених у сучасній жанровій динаміці драми (містерія, міраклъ, мораліте, фарс, комедія дель арте), що на тривалий час (подекуди на кілька століть) «випали» з історії театрального мистецтва;

3. Жанрові новації: найсучасніші жанрові форми, які оформились у драматургії лише на межі ХХ-ХХІ ст. (драма-сиквел, драма-приквел, драма-римейк, драма-ремікс, драма-сайдквел, драма-кросовер).

Усі сегменти авторської класифікації ілюструвалися конкретними драматургічними практиками: у тлумаченні текстів п'єс віртуозна філологічна кваліфікація Євгена Михайловича проявилася доволі вправно і професійно. Інколи виникало бажання полемізувати з деякими інтерпретаціями, проте дослідницька оптика – це безсумнівна преференція науковця, і скоріш за все у таких випадках самі тексти наділені потенціалом для множинності інтерпретацій або навіть конфлікту інтерпретацій.

Наприклад, якщо говорити про модифікації архаїчних жанрів у сучасній драматургії, то частина ілюстративного матеріалу є відносно довільним тлумаченням, скажімо, відголосків жанру містерії: ми скоріше маємо ситуацію, коли жанровий код у процесі літературного розвитку втратив структуру, а окремі його елементи, подеколи другорядні, лишаються нечітко впізнаваними й можуть бути ідентифіковані й у інших жанрових площинах – як самостійні жанри, гібридні чи авторські жанрові утворення або навіть жанрова травестія.

Також запропоновано авторську жанрову класифікацію сучасної драми обробок (сиквел, приквел, римейк, ремікс, сайдквел, кросовер). Західна драма-

тургія має чимало зразків, у яких ці жанри повноцінно реалізовані, а сучасна українська драматургія засвоює їх не так упевнено, тому й сучасних українських прикладів у тексті цієї частини монографії відносно небагато.

Занадто широкою може видатися назва розділу «Жанрові новації в драматургії зламу ХХ-ХХІ ст.», оскільки йдеться в ньому про досить локальні типи драматургічних текстів, якими жанрові новації далеко не обмежуються (чи варто й так звану «драматургію обробок» глобалізувати до «драматургії зламу ХХ-ХХІ ст.»?). Та й жанрові новації драматургії і жанрові новації драматургії обробок – це далеко не одне й те саме. Розумію, що тут «новації» використано як узуальний літературознавчий термін, проте семантика поняття все одно значно ширша, а терміни завжди потребують конкретності й точності. Можливо, це стосується й інших класифікаційних дефініцій, бо, за великим рахунком, «трансформації», «модифікації» та «новації» у певних контекстах можуть сприйматися як синоніми, що утруднює мнемотичні й аналітичні параметри класифікації, розмиваючи її структурні характеристики. От бачите, пане Євгене, ми й досі з Вами говоримо про теорію драми, полемізуємо, аргументуємо, дошукуємося смислів і наукового консенсусу...

Ітимуть роки, а монографія Євгена Васильєва «Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації» залишатиметься абсолютно новаторською працею, в якій на неймовірно широкому фактичному й теоретичному матеріалі було здійснено унікальне дослідження генології та жанрології сучасної драматургії, а до терміносистеми сучасної драмології запропоновано низку термінологічних уточнень.

Ця праця перебуде з нами і надихатиме нові покоління дослідників. А нам нестиме Вашу любов до театру й драми, Вашу творчу енергію, Ваше наукове сумління, наш дорогий Євгене Михайловичу. Очевидно, ТАМ Ви теж дуже потрібні... Колись наговоримося...